

הוקעה ספרותית של פשע השמדת עם

אורה אחימאיר, "אררטים", הוצאת עם עובד, תל-אביב, 2017, 284 עמ'

בכל קצות תבל. במלים אלה לא רק קוראים על השקיעה, חשים אותה. את עלילת הספר אפשר וראוי לסכם בכתוב על גבו: "משפחה היא יקום קטן שבלבו אשה השומרת מפני התפרקות איבריו. כך חייתה לונה, חוקרת שואה ששורשי משפחתה נטועים בחלב. כך האמינה עד שחדרו לחייה זר מושך לב ועדותה של נערה ארמנית שמילטו הורי הוריה של לונה בימי רצח העם הארמני, לאחר עינויים וסבל שנחרטו לעד בלבה של הנערה ובפניה".

שמו של הספר, "אררטים", אינו מכוון למקום שלפי המקרא נחתה עליו ספינתו של נח ועמו ניצולי המבול. הכוונה לאררט שהוא מקום הימצאה של הרפובליקה הארמנית.

שתי עלילות...

העובדה שגרמה לי לחוש שאני קורא שני ספרים במקביל, נבעה משתי עלילות השזורות זו בזו, אך הן מתארות חיים של נשים שונות. אותה נערה ארמנית שהורי הוריה של המספרת, החוקרת לונה, הצילוה בעת הטבח לפני מאה ושתיים שנים היא למעשה העיקר, או תכליתו של הסיפור. זו מן הסתם הסיבה לשם שנתנה המחברת ליצירתה. אך סיפורה של לונה עצמה מתגבר עליו ונותן לו משקל כבד יותר מזה של הנערה הארמנית. לא אחת תחושת הקורא נוטה לפרטי הפרטים של סיפורה האישי של המספרת,

עוד במהלך קריאת הספר, בלא להמתין לסופו, חשתי שאני קורא שני ספרים בעת ובעונה אחת. האחד – סיפורה של לונה, סגנית המנהל במכון ללקחי השואה באוניברסיטה בירושלים; השני – סיפורה של שושאן, נערה ארמנית שמשפחת סבה של לונה הצילה בעת הטבח שעשו התורכים בעם הארמני במלחמת העולם הראשונה.

לכאורה זו עלילה אחת, אבל התחושה של קריאה של שני סיפורים לא הניחה לי. לעתים הרגשתי לא בנוח, שהרי מדובר בספר אחד, עלילה שהצלתה של שושאן על-ידי משפחתה של לונה הוא העיקר בו.

מבחינת ההתעניינות בעלילה, לא היתה תחושת הפרטית מכשול להיסחף בה. הספר כתוב בלשון קולחת ובעברית צחה, תופעה שלא הכל יכולים להתפאר בה בימי ה"סבאבה" ודומותיה.

הנה שני משפטים שאין בינם לבין העלילה ולא כלום, אבל הם בעיני ראויים במיוחד להתרשמות מעושר לשונה וכשרון התבטאותה של המחברת: "בינתיים ביציאה ממחלף שואבה, כמו להמחיש את הדברים, נפרשה לעינינו מניפת קרניים ורודות לרוחב שמים שצבעם כחול עז, מאפיל ומתכהה. כדור אדום ששוליו כרוכים בצעיף כרכומי צלל אל רכס ההרים, וחושך ירד על הארץ" (עמ' 76). משהו.

התיאור הזה העלה בזכרוני שקיעות

הנורא" (עמ' 212).

... ומתווה אחד

מבחינה ספרותית טהורה, יש בשתי העלילות שבספר בעיה מסויימת, אך לאחר קריאה נוספת הבנתי שסיפור החקירה של לונה ומאמציה לחשוף את הזוועה שנעשתה בארמנים דרך סיפורה של שושאן – תוך איזכור רלוואנטי מדי פעם של הרובע הארמני בירושלים – הוא מתווה אחד: זוהי הוקעה ספרותית של פשע השמדת עם, יהודי או ארמני.

כאמור, סיפורה של אורה אחימאיר כתוב בצורה קולחת ובהירה. נשגב מבינתי אם ספר הוקעה נוקב כל כך נכתב על פשע השמדת עם תוך התמקדות בדמותה של נערה ארמנית שכוחת־אל ושל החוקרת היהודיה בירושלים של זמננו.

מופלא הדבר, במידת־מה, שהמחברת מצאה ציטוט ממאמר שכתב חמיה, אב"א אחימאיר ז"ל, על טבח הארמנים, ושנתפרסם ב"המשקיף", ביטאונה דאז של התנועה הרוויזיוניסטית, בספטמבר 1947: "הארמנים הם בעצם כמו היהודים, בכל מקום הם במיעוט והם בעלי היסטוריה ארוכה ועקובה מדם. דבר שנעשה כלפי שליש מהעם הארמני במלחמה העולמית הראשונה, חזר בממדים יותר גדולים כלפי שליש מהאומה שלנו במלחמת העולם השנייה."

גבריאל שטרסמן

לונה. אפשר להצביע על עמודים לא מעטים שבהם אין לכאורה שום קשר לשושאן, שעקב מצוקת חייה נכתב הסיפור כולו. ואז לפתע מצאה המחברת את הדרך לקשור בין שתי הנשים, זו המספרת וזו שכבר מזמן איננה.

יותר מפעם מוצאת המחברת לנכון לקשור את הכמעט מובן מאליו: הטבח בארמנים והשוואה, הטבח ביהודים, קרוב לשלושים שנה מאוחר יותר. בשוליים חש הקורא את זעקת הנאנסות והנרצחים, בני שני העמים, אבל הקריאה היא אוניברסלית.

עוד לא קראנו על השמדת העם ברואנדה והטבח שעושים שלטונות מיאנמר באוכלוסיה המוסלמית שלה הוא מעשה שבכל יום, שספק אם מישהו באמת מתעניין בו. אפילו העולם המוסלמי, שהקרבנות הם חלק ממנו, לא יצא מכליו נוכח הזוועה שם.

"הנאנסות" אמרנו: זהו, בין היתר, ספר פמיניסטי המבטא את אומללותן של נשים בכל אתר ואתר, הסובלות יותר מגברים, בשל מצבן הביולוגי. "בראשי כבר היו ערוכים הנושאים" – מספרת לנו לונה, החוקרת – "שעבדנו עליהם: הצורך להעלות מודעות לסבלן של נשים שנלווה לכל מלחמה, להיאבק בתופעת האונס ככלי מלחמה, להתריע שהוא מחריב קהילות והורס בני אדם, לחשוף את הממדים המזעזעים של התעללות ושל הסחר בנשים ואת המחיר האישי